

gymnastics in hostels, fitness breaks during academic classes, skiing, biking and hiking, tourism and leisure in camps. In addition to conducting health-improving activities at Physical Education Department of Teacher Training universities the organizational support of sports life was included. They approved plans for mass sports work, the position of high school competitions in various sports, formed the national team.

The study proved that Physical Education Departments were working on the creation of an asset for sport faculties, courses, groups. It was found out that Physical Education Departments of Teacher Training Universities were engaged not only in deployment of sports activities at their establishments, but also they provided practical assistance to schools. Teachers of the departments organized intra-school, district, city and regional sports contests.

Sports and health-improving activities were to ensure the implementation of a healthy lifestyle, forming a high level of physical and moral qualities of future teachers.

Key words: *higher education institutions, Physical Education Department, educational activities, sports and health-improving activities.*

УДК 37-055.2(477):001.891«185/191»

О. М. Ключко

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ЖІНОЧОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ СЕРЕДИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті подано аналіз сучасних вітчизняних історико-педагогічних праць, у яких досліджується становлення та розвиток жіночої освіти в Україні середини ХІХ – початку ХХ століття. Увагу зосереджено на теоретико-методологічних аспектах розробок, зокрема на проблемі використання гендерної методології та відповідного категоріального апарату. Огляд наукових робіт з означеної проблеми, здійснений із позиції гендерного підходу, дозволив нам об'єднати їх у три категорії. До першої було віднесено праці, у яких науковці дотримуються принципів гендерного підходу; у другій групі знаходяться дослідження, що характеризуються суперечливістю при використанні гендерної термінології, до третьої групи належать роботи, автори яких є прихильниками статево-рольової позиції.

Ключові слова: *жіноча освіта, гендерні дослідження, гендерна методологія, гендерний підхід, статево-рольовий підхід.*

Постановка проблеми. Зважаючи на потребу переосмислення традиційного світогляду усіх сфер життя, що повною мірою стосується й дослідження історії освіти в Україні, важливим є вивчення проблеми становлення та розвитку жіночої освіти в Україні середини ХІХ – початку ХХ століття. Швидкі темпи розвитку промисловості й сільського господарства того періоду спричинили глибокі перетворення в суспільному житті країни. Саме в цей час відбуваються зміни в системі освіти, зокрема жіночій: розширюється мережа загальноосвітніх навчальних закладів, удосконалюються зміст освіти, методи й форми роботи.

Зазначимо, що термін «жіноча освіта» не завжди є чітко визначеним. У своєму дослідженні ми спираємося на дефініцію В. Успенської [24], яка

під жіночою освітою розуміє, по-перше, рівень освіти жінок у тому чи іншому суспільстві в різні історичні періоди і, по-друге, соціально-організовану систему освітніх закладів для жінок.

З огляду на важливість та динаміку розвитку жіночої освіти в Україні середини XIX – початку XX століття тема стала предметом наукового пошуку сучасних учених і досліджується в декількох напрямках із різних методологічних позицій. Науковці вивчають загальні аспекти становлення та розвитку жіночої освіти означеного періоду (О. Аніщенко, Л. Применко, Н. Слюсаренко), регіональні особливості функціонування жіночих закладів освіти (Л. Єршова, В. Вірченко, О. Литвиненко, М. Рижкова, А. Сав'юк, Т. Шушара), розглядають жіночу освіту в контексті діяльності жіночих благодійних та громадських організацій (О. Ільченко, А. Сав'юк, Л. Смоляр). Загальнонаукові принципи і методи дослідження, а саме: діалектичний метод пізнання, принципи історизму, об'єктивності та системності стали методологічною основою більшості дисертаційних робіт.

В останні десятиліття набуває ваги дослідження означеної проблеми в межах гендерної парадигми. Сам термін *гендерні дослідження* як міждисциплінарні студії трактується науковцями залежно від сфери його застосування. Так, Л. Штильова визначає гендерні дослідження як порівняно новий напрям гуманітарного знання, у центрі уваги якого знаходяться соціальні й культурні фактори, що визначають ставлення суспільства до чоловіків і жінок, поведінку індивідів у зв'язку з їх належністю до тієї чи іншої статі, стереотипні уявлення про чоловічі та жіночі якості, тобто все те, що переводить проблему з області біології в сферу соціального життя і культури [25, 27]. За Т. Мельник, гендерні дослідження – це напрям наукової діяльності та її соціальної організації, спрямований на визначення місця, ролі, активності, волевиявлення й самореалізації чоловіків і жінок у змінних історичних умовах соціального буття певної епохи [13, 12].

Аналіз актуальних досліджень. Актуальними, в контексті розгляду означеної проблеми, є концептуальні напрацювання сучасних педагогів-гендерологів (Т. Голованова, О. Гончаренко, Т. Дороніна, І. Кльоцина, Н. Кутова, О. Луценко, Г. Приходько, Л. Штильова та ін.), які у своїх наукових працях розробляють теоретико-методологічні підходи становлення та розвитку гендерних досліджень і наголошують на «чистоті методології гендерного знання».

На думку дослідників, рівень розвитку українських гендерних досліджень в освіті, внаслідок низки труднощів, є вкрай недостатнім. Праці з гендерної тематики, які розробляють або зачіпають питання соціальної статі, здійснюються часто з позиції задекларованого гендерного підходу, але, на жаль, не вільні від патріархальних тенденцій у викладенні матеріалу. Використовуючи гендерну термінологію, дослідники у своїх працях не завжди ґрунтуються на теорії та методології власне гендерних

досліджень, що у свою чергу призводить до певних суперечностей і розбіжностей у тлумаченні тексту [12, 64; 16, 8].

Отже, **мета статті** – аналіз наукових робіт, присвячених питанню становлення та розвитку жіночої освіти України середини XIX – початку XX ст. на предмет послідовного використання в них ґендерної методології та ґендерного категоріального апарату.

Методи дослідження: аналіз та синтез науково-дослідних джерел, узагальнення та систематизація, моделювання змісту.

Виклад основного матеріалу. З огляду на те, що ґендер як категорія межує з поняттям стать, тлумачення яких іноді тотожне, важливим для вирішення означеного питання має визначення понять «ґендерний» і «статеворольовий» підходи, що дозволить зрозуміти повну протилежність методологічних засад. Спираючись на влучну узагальнювальну схему розмежування статево-рольового та ґендерного підходів в освіті, запропоновану українським ґендерологом Т. Дороніною [5, 196], звернемо увагу на суттєві відмінності мети. Метою статево-рольового підходу вважається створення умов для успішної соціалізації й самореалізації особистості учнів у межах традиційної статево-рольової моделі, переважно в тих сферах життєдіяльності, які обумовлені біологічною статтю, відповідно до того передбачається виховання за певними статевими нормами (стереотипами); на противагу цьому, мета ґендерного підходу – створення умов для успішної невнормованої ґендерної соціалізації особистості учнів, відповідно до практики ствердження рівних можливостей самореалізації людини в усіх сферах життєдіяльності, відмова від ґендерних стереотипів у вихованні.

Зауважимо, ґендерний підхід трансформує систему загальноприйнятих знань, вказуючи на абсурдність теперішнього й майбутнього чоловічого панування як норми, і як норми – жіночої прихованої підлеглості [14, 23].

Статеворольовий підхід у навчанні та вихованні, націлений на підготовку учнів до виконання статевої ролі у родині, з точки зору сьогодення, обмежує розвиток індивідуальності, перешкоджає самоактуалізації творчого потенціалу дівчаток і хлопчиків у процесі освіти, не сприяє самореалізації жінок і чоловіків у житті [25].

Уважний розгляд історико-педагогічного доробку з означеної проблеми, здійснений з позиції ґендерного підходу, дозволив нам умовно поділити відомі дослідження на три категорії. До першої ми віднесли праці, у яких науковці послідовно дотримуються принципів ґендерного підходу; у другій групі знаходяться дослідження, що характеризуються суперечливістю у визначенні автором підходу в питанні, що розглядалось; до третьої групи належать роботи, автори яких є прибічниками статево-рольової позиції.

Отже, розглянемо наукові дослідження першої групи. На нашу думку, важливим внеском у вивчення питання розвитку жіночої освіти середини

XIX – початку XX століття з позиції ґендерного підходу стала порівняльна характеристика освітнього рівня жіночого та чоловічого населення, зроблена Л. Смоляр, яка засвідчила асиметрію грамотності між статями. Авторка наголошує, що «все XIX століття для жінок – це пошук їх соціальної ідентичності», «жіночий рух виникає як рух за емансипацію», хоча й не був направлений на «зміну ґендерної системи», під якою розуміється «сукупність відносин між чоловіками та жінками, що включає ідеї, формальні й неформальні правила та норми, які визначаються місцем і становищем статей у конкретному суспільстві» [21, 9]. Дослідниця робить висновок, що враховуючи досвід минулого, сучасна жінка повинна докласти максимум зусиль для підвищення своєї ролі в суспільстві та досягнення в ньому рівності між статями.

У переліку головних методологічних засад ґендерний підхід «як вагомий механізм пізнання соціальних, педагогічних чинників, явищ, процесів» заявлений у дисертаційній роботі Т. Шушари. Авторка наголошує, що однією із соціально-політичних передумов розвитку жіночої освіти в Криму стало «поширення прогресивних ідей рівності прав чоловіків та жінок, права жінки отримувати освіту однаковою з чоловіками» [26, 7]. Серед інших переваг цієї роботи є конкретизація змісту поняття «жіноча освіта» на кожному етапі її розвитку: «у XII–XVII столітті – це процес підготовки жінок до сімейного життя, ведення домашнього господарства, надання посильної допомоги чоловікові, виконання релігійних приписів; у XVIII–XIX столітті – це початок активного доповнення процесу підготовки до сімейного життя, підготовка до соціальної, суспільно-політичної, професійної діяльності; у XX столітті – це процес всебічного розвитку жінки в єдності підготовки до участі в суспільно-політичній діяльності, професійній самореалізації» [26, 13–14].

Позитивного схвалення потребує праця М. Рижкової [17], у якій також представлено ґендерний категоріальний апарат. Авторка зазначає, що означений період характеризувався стрімкими змінами в суспільній поведінці жінки. Під впливом прогресивної частини суспільства формувалася нова громадська думка про роль жінки в суспільстві та її невід'ємне право на отримання якісної освіти. Традиційна модель «оселя батьків – заміжжя – берегиня власного родинного вогнища» почала піддаватися критиці.

Такої самої думки додержуються В. Добровольська [4] та К. Кобченко [9]. У межах свого дослідження В. Добровольська робить висновок, що подальший розвиток мережі закладів освіти для жінок сприяв «активному залученню жінки до промислового і суспільного виробництва, відходу від обмеженої ролі матері-дружини-господарки, помічниці чоловіка» [4, 4]. На її думку, жіноцтво на початку XX століття відходить від пасивної ролі і займає активну позицію в суспільному житті. К. Кобченко, розглядаючи історію боротьби українських жінок за право на вищу освіту, вважає, що

освітні інтенції жінок та їх прагнення бути освіченими, є проблемним полем гендерних студій з української історії [9]. І хоча дослідниця не декларує «гендерний підхід» як провідну методологію у своїй праці, проте вона позначає «освітньо-професійний аспект гендерної організації суспільства в зазначений період» [9, 3] у переліку положень наукової новизни свого дисертаційного дослідження.

Заслуговує на увагу праця О. Аніщенко, у якій з'ясовуються особливості розвитку мережі навчальних закладів в Україні, що здійснювали професійну підготовку жінок. Авторка підкреслює, що «на всіх етапах наукового пошуку враховувалися специфічні цілі, завдання й функції жіночої професійної освіти, яка, незважаючи на відставання від розвитку освіти чоловіків, була складовою освітньої системи держави» [1, 6]. О. Аніщенко зауважує, що становище жінок у державі є «індикатором її прогресу і, не відкривши їм доступу до всіх напрямів людської діяльності, суспільство не може розвиватися повноцінно».

У межах наукового дослідження просвітницько-педагогічної діяльності жіночих ініціатив А. Сав'юк також доводить, що поширення ідей рівноправ'я між чоловіками та жінками, зміни в сімейних відносинах та намагання самоорганізації жіноцтва для відстоювання своїх прав відіграли неабияку роль у подальшому поступі суспільства [19].

Історик Т. Сухенко, досліджуючи розвиток середньої жіночої освіти, зазначає, що створення системи середніх жіночих закладів на державному рівні стало передумовою зміни ставлення уряду до жінок взагалі. Так, у переліку урядових постанов жінки були допущені на службу в громадські та урядові установи, що відкрило їм шлях до педагогічної, медичної діяльності, до служби на телеграфах. Авторка стверджує, що це допомогло жінкам усвідомити себе поза родиною та реалізувати свої прагнення в галузі суспільної діяльності [22, 16].

Варто уваги, що Ю. Королевська та Л. Єршова у своїх дослідженнях оперують терміном «дискримінація». Ю. Королевська зауважує, що довгий час в суспільстві панувала думка про те, що інтелектуальні здібності жінки порівняно з чоловічими є нижчими, тому вони не зможуть засвоювати програми чоловічих навчальних закладів. Це домінуюче судження стало причиною процесу «самоемансипації» жінки, насамперед інтелектуальної [10, 99]. У межах наукової розвідки Л. Єршова робить висновок, що «забезпечення реалізації вузько-утилітарного суспільного призначення жінки; незадовільність фінансування; дискримінація в оплаті праці жіночого персоналу» стали основними тенденціями тогочасної жіночої освіти [6, 164].

Важливим, на погляд вищезазначених дослідниць, є зростання інтересу до гендерної тематики та тенденція подальшої розробки в її межах питання становлення та розвитку жіночої освіти в історико-педагогічній спадщині.

Розглянемо наукові праці вітчизняних дослідників, які мають суперечливу, непослідовну позицію з точки зору використання гендерного знання. Вони об'єднані нами в другу групу.

Вагомим науковим доробком є монографія Н. Слюсаренко, яка приділяє увагу особливостям соціалізації учениць залежно від статевої приналежності в процесі трудової підготовки. Особистим внеском авторки є вивчення питань характеристики патріархальної свідомості та особливості засвоєння соціостатевих ролей. Водночас, забезпечення рівноправ'я між жінкою та чоловіком у суспільстві, пов'язане, на думку дослідниці, з тим, що трудова діяльність має принципово відрізнитись залежно від статі [20].

Пов'язуючи проблему становлення жіночої освіти з «жіночим питанням», В. Вірченко в своєму дослідженні діяльності жіночих освітніх закладів міста Києва робить висновок, що реалізація права жінок на вищу освіту, економічну незалежність та професійну реалізацію була сутністю «жіночого питання» у другій половині XIX ст. – на початку XX ст. [2]. Проте, суперечливою, на наш погляд, є зауваження дослідниці, що сучасна жінка вже отримала всі права, і особливих проблем авторка в цьому питанні не вбачає.

Звернемо увагу на те, що в дисертації О. Литвиненко [11] зазначені терміни «гендерний підхід» та «гендерне виховання». Дослідниця зауважує, що врахування історичних здобутків в освіті є важливим у процесі створення концепції гендерного виховання. У той же час, поєднуючи поняття «гендер» та «стать», вона наголошує, що вивчення педагогічних ідей жіночої середньої освіти сприятиме відродженню культури традиційних «статевих взаємин» у суспільстві.

Схожа позиція проглядається у Т. Тронько [23], яка робить висновок, що на сьогодні актуальним у питанні сучасної жіночої освіти є «виховання добропорядної матері родини, жінки-берегині, завдяки якій тримається сім'я і врешті-решт держава» [23, 3]. У загальних висновках читаємо рекомендації до сучасного реформування освіти: «Допустити відкриття для бажаних навчальних закладів спеціального жіночого профілю, які, не утискуючи жіночих прав на повноцінну наукову освіту, будуть ураховувати специфіку соціальної, біологічної і духовної ролі жінки в суспільстві. У школах загального типу звертати увагу на формування в дівчат якостей, необхідних для виконання соціальної функції матері, дружини [23, 11]. Разом із тим, дослідниця наголошує на важливості гендерних досліджень у подальшому вивченні цієї проблеми.

У науковій статті А. Сбруєвої та М. Рисіної [18] зазначається, що жіноча освіта на Сумщині в XIX – на початку XX століття розвивалася порівняно з чоловічою менш інтенсивно, недоліком жіночої освіти того часу авторки вважають її «обмежений зміст». Притому, позитивним дослідниці називають врахування в змісті освіти потреб майбутньої жінки, матері, господині.

Третю групу історико-педагогічних досліджень складають роботи, які у вивченні жіночої освіти в Україні зазначеного періоду спираються на статево-рольовий підхід.

Зауважимо, що це переважно історико-педагогічні роботи, у яких розглядаються питання виховання соціальної статі учениць: дослідження В. Гуріної, Ю. Лопатенко, І. Мартинової та ін. Зазначаючи, що учениці мали усвідомлювати свою соціальну роль: дружини, матері й господині, оскільки саме цього вимагало від них суспільство, автори цей досвід вважають позитивним і для сьогодення. Цікавою, на нашу думку, є також робота компаративістського характеру Л. Прийменко [15]. Це перша наукова робота в нашій державі, у якій авторка досліджує тенденції статево-рольової соціалізації жінки та роль освіти в цьому процесі. Разом із тим, відмічає дослідниця, жодні соціальні процеси не можуть відмінити природних функцій жінки – бути матір'ю та вихователькою, тому важливим є формування в дівчаток жіночих рис характеру та поведінки, серед яких називає чуйність, турботливість, терплячість, доброту, лагідність, високу моральність. Нагадаємо, що відзнакою статево-рольового підходу є підкреслення біологічної зумовленості в навчально-виховному процесі, цілеспрямоване виховання дітей різної статі з дотриманням відповідних соціостатевих ролей та формування якостей, умінь і навичок, які відповідають соціальним вимогам суспільства.

Схожої позиції додержується Г. Воробйова [3], яка присвячує свою статтю питанню розвитку жіночої освіти на Сумщині. Дослідниця вважає, що «врахування в змісті освіти потреб майбутньої жінки як матері сімейства і господині» стало позитивним моментом у процесі розвитку жіночої освіти в регіоні [15].

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Аналіз вітчизняного наукового доробку з історії жіночої освіти в Україні в середині XIX – початку XX століття на предмет представлення в них ґендерного підходу та його розуміння науковцями, показав, що більшість науковців схильні вважати важливим урахування ґендерного категоріального апарату в своїй науково-дослідній роботі.

Зазначимо, що ознаки ґендерного підходу спостерігаються в дослідженнях В. Добровольської, Л. Єршової, К. Кобченко, Ю. Королевської, А. Сав'юк, Л. Смоляр, Т. Сухенко, М. Рижкової, Т. Шушари; відкриту статево-рольову дослідницьку позицію займають Г. Воробйова, В. Гуріна, Ю. Лопатенко, І. Мартинова та Л. Прийменко. У наукових роботах В. Вірченко, О. Литвиненко, Н. Слюсаренко, Т. Тронько та ін. ми виявили розбіжності між авторським тлумаченням ґендерного підходу до вивчення проблеми та власне теорією та методологією ґендерних досліджень.

Результати нашого дослідження, безперечно, свідчать про те, що увага до проблем виховання статі, з огляду на сучасні егалітарні принципи

виховання, є прогресивним показником і набуває все більшого поширення в царині науки. Незважаючи на існуючі методологічні суперечності, використання ґендерної термінології як такої, є інноваційною та доречною в сучасному тлумаченні історії розвитку жіноцтва й заслуговує на схвалення.

Вважаємо, що поступове накопичення якісного емпіричного матеріалу та подальше вдосконалення категоріального апарату ґендерних досліджень дозволить історико-педагогічній науці перейти на новий щабель розуміння взаємодії статей у контексті вивчення історії вітчизняної освіти, зокрема в питанні розвитку жіночої освіти в Україні в середині XIX – на початку XX століття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аніщенко О. В. Розвиток професійної жіночої освіти в Україні (друга половина XIX – початок XX століття) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / О. В. Аніщенко. – К., 2000. – 20 с.
2. Вірченко В. В. Жіночі навчальні заклади у м. Києві (1861-1920 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / В. В. Вірченко. – Інститут історії України Національної академії наук України. – Київ, 2006.– 20 с.
3. Воробйова Г. П. Розвиток жіночої освіти на Сумщині в XIX – на початку XX століття / Г. Воробйова // Гуманізація навчально-виховного процесу: збірник наукових праць. Випуск XII. / За заг. Редакцією професора В. І. Сипченка - Слов'янськ : Видавничий центр СДПІ, 2004. 17 – 24 С.
4. Добровольська В. А. Історія жіночої освіти Півдня України (1901-1910 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / В. А. Добровольська. – Дніпропетровськ : Б.в., 2006. – 20 с.
5. Дороніна Т. О. Теоретико-методологічні засади ґендерної освіти та виховання учнівської молоді : монографія / Тетяна Олексіївна Дороніна ; НАПН, Інститут вищої освіти, КДПУ, МОНМС України. – Кривий Ріг : Видавничий дім, 2011. – 331 с.
6. Єршова Л. М. Розвиток жіночої освіти на Волині (кінець XVIII – початок XX століття) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Л. М. Єршова. – Інститут педагогіки АПН України. – К., 2002. – 307 арк.
7. Ільченко О. Благодійна діяльність жінок в освіті України (XVII–XVIII століття) : монографія / Олена Ільченко. – Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2013. – 374 с.
8. Клецина И. С. Изучение гендерных характеристик личности методом психологической самодиагностики / И. С. Клецина [и др.] // Практикум по гендерной психологии ; [под ред. И. С. Клециной]. – СПб. : Питер, 2003. – 480 с.
9. Кобченко К. А. Київські вищі жіночі курси в контексті боротьби за освіту жінок в Україні (1878-1920) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 09.00.12 / К. А. Кобченко. – К., 2004. – 19 с.
10. Королевська Ю. Ю. Система жіночої освіти в Південній Україні (друга половина XIX – початок XX ст.) / Ю. Ю. Королевська // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – 01/ 2011. – Вип. 31. С. 98-102.
11. Литвиненко О. М. Жіноча середня освіта в Херсонській губернії (кінець XIX-початок XX століття) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / О. М. Литвиненко. – Кіровоград : Б.в., 2011. – 20 с.
12. Луценко О. А. Методологічні проблеми впровадження ґендерної рівності засобами освіти / О. А. Луценко // Національні та регіональні механізми забезпечення ґендерної рівності в українському суспільстві : збірник статей та

інформаційних матеріалів / за ред. О. Кириленко, М. Волинця, М. Гона. – Рівне, 2010. – 162 с. – С. 63–65.

13. Мельник Т. М. Гендер як наука та навчальна дисципліна / Т. М. Мельник // Основи теорії гендеру : навчальний посібник. – К. : «К.І.С.», 2004. – С. 10–30.

14. Основи теорії гендеру : навчальний посібник. – К. : «К.І.С.», 2004. – 536 с.

15. Прийменко Л. В. Проблеми жіночої освіти в національних системах освіти і виховання України і Франції (XVIII – перша чверть ХХ століття) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Л. В. Прийменко. – Київ, 1994. – 24 с.

16. Приходько Г. В. Гендерна тематика в історико-педагогічних дослідженнях / Г. В. Приходько // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія Педагогічні науки. – Луцьк, 2013. – № 7 (256). – С. 4–9.

17. Рижкова М. С. Розвиток освіти жінок у Харківській губернії (друга половина ХІХ – початок ХХ століття) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / М. С. Рижкова. – Мелітополь : Б.в., 2011. – 20 с.

18. Сбруєва А. А. Розвиток жіночої освіти на Сумщині в ХІХ – на початку ХХ століття / А. Сбруєва, М. Рисіна // Матеріали ІІ Сум. обл. наукової історично-краєзнавчої конференції (ч. 1, Історія). – Суми, 1994. – 174 с.

19. Сав'юк А. М. Просвітницько-педагогічна діяльність жіночих громадських організацій на півдні України у другій половині ХІХ – першій чверті ХХ століття : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Анна Миколаївна Сав'юк. – ТНПУ ім. В. Гнатюка. – Тернопіль, 2013. – 18 с.

20. Слюсаренко Н. В. Становлення та розвиток трудової підготовки дівчат у школах України кінця ХІХ – ХХ століття : монографія / Н. В. Слюсаренко. – Херсон : РІПО, 2009. – 456 с.

21. Смоляр Л. О. Минуле заради майбутнього. Жіночий рух Наддніпрянської України другої половини ХІХ – поч. ХХ ст.: сторінки історії : монографія / Л. О. Смоляр. – Одеса : Астропринт, 1998. – 408 с.

22. Сухенко Т. В. Середня жіноча освіта в Україні (ХІХ – початок ХХ століття) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Т. В. Сухенько. – Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2001. – 20 с.

23. Тронько Т. В. Діяльність органів державної влади в галузі жіночої середньої освіти в Наддніпрянській Україні ІІ половини ХІХ століття : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Т. В. Тронько. – Запорізький держ. ун-т. – Запоріжжя, 2001. – 19 с.

24. Успенская В. «Спор о женщинах» или европейская традиция теоретизирования в духе феминизма, 15–18 вв. Материалы к лекциям / В. Успенская. – ТвГУ, 2000. – 56 с.

25. Штылёва Л. В. Фактор пола в образовании: гендерный подход и анализ / Л. В. Штылёва. – М. : ПЕР СЭ, 2008. – 316 с.

26. Шушара Т. В. Розвиток жіночої освіти в Таврійській губернії (ХІХ – початок ХХ століття) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Т. В. Шушара. – Київ : Б.в., 2006. – 20 с.

РЕЗЮМЕ

Клочко О. Н. Теоретико-методологические аспекты исследования проблемы становления и развития женского образования в Украине середины XIX – начала XX века.

В статье представлен анализ современных отечественных историко-педагогических трудов, в которых исследуется становление и развитие женского образования в Украине середины XIX – начала XX века. Внимание сосредоточено на теоретико-методологических аспектах разработок, в частности, на проблеме использования гендерной методологии и соответствующего категориального

аппарата. Обзор научных работ по данной проблеме, осуществленный с позиции гендерного подхода, позволил нам объединить их в три категории. К первой были отнесены труды, в которых исследователи придерживаются принципов гендерного подхода; во второй группе находятся исследования, которые характеризуются противоречивостью при использовании гендерной терминологии, к третьей группе относятся работы, авторы которых являются сторонниками поло-ролевой позиции.

Ключевые слова: женское образование, гендерные исследования, гендерная методология, гендерный подход, поло-ролевой подход.

SUMMARY

Klochko O. Theoretical and methodological aspects of research of the problem of establishing and developing women's education in Ukraine in the middle of the XIX – the beginning of the XX centuries.

The article shows the analyses of modern national historical and pedagogical works, in which there was establishing and developing women's education in Ukraine in the middle of the XIX – the beginning of the XX centuries is researched. The focus is made on the theoretical and methodological aspects of research, in particular the problem of the use of gender methodology and relevant categorical apparatus. The author relies on conceptual researches of scientists (who research problem of gender), among them T. Doronina is allocated, who has developed comparative scheme of sex-role and gender approach in education. The purpose of sex-role approach is creating conditions for successful socialization and personal fulfillment of pupils within traditional sex-role model, mainly in the areas of life that are caused by biological sex, according to which the education is expected by a certain sexual norms (stereotypes); in contrast, the purpose of gender approach is creating conditions for successful gender socialization of pupils, approval of equal opportunities of personal fulfillment in all the areas of life, rejection of gender stereotypes in education. In result review of scientific work, researching the problem of establishing and developing women's education in Ukraine in the middle of the XIX – the beginning of the XX centuries, which has made from the gender approach, has allowed us to unite research in three categories. To the first category were classified the works where scholars follow the principles of gender approach (V. Dobrovolska, L. Ershova, K. Kobchenko, J. Korolevska, A. Savjuk, L. Smolyar, T. Suhenko, M. Rygkova, T. Shushara); the second group – scientific works, in which we have found differences between the author's understanding of gender approach of learning the problem and theory and methodology of gender researches (V. Virchenko, O. Lytvynenko, N. Slyusarenko, T. Tronko); the third group – scientific works, the author's of which take the open sex-role research position (G. Vorobjeva, V. Gurina, J. Lopatenko, I. Martynova, L. Pryjmenko). We consider attention to the problems of gender education, taking into account modern egalitarian principles of education, during researching historical and pedagogical problems, definitely is a progressive indicator and becomes more prevalent in modern science.

Key words: women's education, gender researches, gender methodology, gender approach, sex-role approach.

УДК 37.013

Н. М. Шапкіна

Київський національний лінгвістичний університет

ВИНИКНЕННЯ ТА ЕТАПИ РОЗВИТКУ ПЕРЕКЛАДАЦЬКОЇ СПРАВИ

У статті коротко викладена історія виникнення перекладацької справи та основні етапи її розвитку:

- перший етап – «синкретично-комунікативний» – від найдавніших цивілізацій Месопотамії – до XV століття до н. е.